

Vladimir SKRAČIĆ
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
HR-23000 Zadar
vskracic@unizd.hr

KOJE OTOKE OZNAČAVA PORFIROGENETOV KATAUTREBENO?

Koji otok ili otoke označava Porfirogenetova sintagma *Katautrebena*? Većina lingvista i povjesničara smatra da se prvi dio sintagme *Katau/Katan* odnosi na Tkon, u prošlosti ime za naselje i čitav otok Pašman. No, s obzirom na to da su Pašman i Ugljan – u trenutku kad Porfirogenet piše svoje djelo bili jedno kopno – onda i na Ugljan. Za drugi dio sintagme, *trebena*, uglavnom nema prijedloga. Autor pokušava odgovoriti na ovo pitanje, analizirajući stanje na terenu i uvažavajući spoznaje dasadanjih istraživanja, osobito one do kojih je došao S. Čače (1999). Smatra, međutim, da se u svim pokušajima identifikacije sustavno ispušta iz vida činjenica da u Kornatima, uz prolaz Proversu, postoji otok čije je ime i svojim oblikom i svojom starošću najbliže Porfirogenetovu *Katanu*. Riječ je o otoku Katini.

1. Istražujući i opisujući toponomastičku građu zadarskih i šibenskih otoka došli smo do nedvosmislenog zaključka da je većina radova koji se odnose na otočna imena, bilo na ona iz prošlosti ili na ona iz sadašnjosti, napravljena bez potpune upućenosti u stanje na terenu. Ili drugim riječima, ako se izuzmu recentniji toponomastički radovi¹, da je većina starijih, uključujući i Skokove, napravljena oslanjajući se samo na pisane potvrde. Zajedničko je svima – kada je riječ o otocima – kako u znanosti tako i u životu, da se podaci s otoka i o otocima uglavnom reinterpreteraju. Rijetko provjeravaju na terenu.

Problemi se osobito javljaju u prošlosti. Dovoljno je pogledati povijesne karte, a osobito one dijelove koji se odnose na male i udaljne otoke, pa da se utvrdi kakva konfuzija vlada.² Pažljivo čitajući dijelove Porfirogenetova teksta koji se odnose na ovu problematiku došli smo do zaključka da se u jednom svi slažu,

¹ B. Finka–A. Šojat, 1973–74; B. Jurišić 1956 i 1964; P. Šimunović, 1972; V. Skračić 1987. i 1996.

² Za povijesnu toponimiju, onu s karata, najpreglednije kod M. Kozličić, 1995. str. 300–355, a za suvremenu V. Skračić, 1985. i 1995.

eksplicitno ili implicitno, a to je da car otoka nije vidio. Drugo pitanje, po čemu se ravnao i na što se referirao kada je sastavljao popis zadarskih otoka, teško da će ikada biti razjašnjeno. Ostaje nam da, kao i drugi prije nas, pokušamo dati kakav takav doprinos interpretaciji i ubikaciji nekih spornih jezičnih oblika, koristeći se – usuđujemo se to reći – dobrim poznavanjem prilika na terenu.

2. »Otoci pod vlašću Delmatije do Benebenda gusti su i vrlo brojni tako da se lađe ondje nikada ne boje valova. Među tim otocima (na jednomu) je grad Bekla, i na drugom otoku Arbe, i na drugom otoku Opsara, i na drugom otoku Lumvrikaton, koji su nastanjeni do sada. Ostali su nenastanjeni, s pustim gradovima, čija su imena ova: Katautrebena, Pizukh, Selbo, Skerda, Aloep, Skirdakissa, Pyrotima, Meleta, Estiunez i premnogi drugi, čija se imena ne znaju. Ostali gradovi koji su na kopnu te pokrajine i koji su bili osvojeni od rečenih Sklaba, stoje nenastanjeni i pusti i nitko ne stanuje u njima«.

U identifikaciji otoka nesporni su Krk (novogrčki izgovor Porfirogenetova naziva, djelatan u vrijeme pisanja, glasio bi *Vekla*), Rab (novogrč. *Arvi*), Cres, Vrgada (*Lumvrikaton*), Dugi otok (*Pizuh*), Silba (*Selvo*), Skarda (*Škarda*), Olib (*Aloip*), Premuda i Molat. Za preostala tri pretpostavlja se da kriju po dva naziva: Katautrebena (*Kataftreveno*): Katan (Pašman) i Greben, Skirdakissa: Skarda (?) i Kissa (Pag), Estiunez (*Estiuniz*): Estiun (Sestrunj) i Ez (Iž).³

Ovaj je odjeljak Porfirogenetova teksta sažet opis jadranske nesonimije u srednjem vijeku. Popis otoka u njemu naveden izazivao je i još uvijek izaziva pozornost stručnjaka, lingvista i povjesničara osobito. Imena koja se oblično nisu znatno udaljila od careva predloška relativno su lako prepoznata u postojećim toponimskim likovima, dok druga, po svom obliku danas nepoznata, i dalje predstavljaju velike teškoće pri identifikaciji. Ovdje treba samo usput napomenuti općepoznatu činjenicu da je formalna bliskost sa starijim oblikom imena u izravnoj ovisnosti o supstanciji sadržaja samog referenta. Drugim riječima: imena velikih otoka s gradovima manje su se udaljila od Porfirogenetova predloška, nego imena malih i/ili nenaseljenih otoka. Među ovim potonjima najvećim su dijelom otoci zadarsko-šibenskog arhipelaga u kojemu je najviše malih i naseljenih i nenaseljenih otoka, a unutar ove skupine najspornijim se čini, vjerojatno dvosložno ime (toponomastička sintagma) *Katautrebena* [kataftreveno].

3. O ovom su zamršenom liku i njegovoj identifikaciji s nekim otokom (točnije otocima) pisali mnogi. C. F. Bianchi, L. Jelić, P. Skok, S. Antoljak, K. Jireček, M. Suić, B. Finka, A. R. Filipi, E. Peričić, V. Jakić-Cestarić, M. Granić, S. Čače... a čini se da se pripremaju i novi prijedlozi. Posljednji članak u nizu

³ *De administrando imperio*, vol. I, (ed. Gy. Moravcsik – R. J. H. Jenkins) Washington, 1967, gl. 29, red. 285–93, str. 138, prema prijevodu i komentaru M. Lončara u disertaciji »Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima« (rukopis).

dolazi iz pera S. Čače⁴ i on je do sada najpotpunije zahvatio cjelinu problema, jer pitanju pristupa s različitih motrišta: povijesnih, filoloških i toponomastičkih. No, unatoč svim nastojanjima autora, ostalo je i dalje nerazriješenim jedno od glavnih pitanja. Koji otok ili otoke predstavlja toponomastički lik *Katautrebena* i osobito drugi dio toga lika (ako je drugi) – *trebena*?

Čače kao i prethodni istraživači smatra vrlo prihvatljivim da se u prvom dijelu složenice krije ime današnjeg Tkona, to jest da se je jezični oblik *Katau/Katan* mogao razvijati (a srednjovjekovne potvrde imena na to upućuju) u smjeru *Cotuno* → *Ticoni* → *Tchuni* / *Tconi* → *Tkon*. Danas u lokalnom govoru *Kûn*. Isto se tako uvjerljivim čini, s obzirom na geografsko stanje u trenutku pisanja djela ili u trenutku na koji se po Čačinu mišljenju odnosi popis nesonima, kojim se služio Porfirogenet (sedamdesete godine IX. st.), da se spomenuti oblik odnosi na otoke Pašman i Ugljan zajedno.⁵

4. Ako prihvatimo da toponomastički lik *Katau* – za koji većina smatra da je glasio [katan] pa ćemo i mi to prihvatiti – zaista predstavlja današnje otoke Pašman i Ugljan, i dalje ostaje otvoreno pitanje na što (ili na koji otok) se odnosi drugi dio sintagme, tj. *trebena* ili kako misli Skok *grebena*, jer da je riječ o greški, pogrešnom pisanju, *trebena* za *grebena*. Čače smatra da ovaj oblik ne treba nazvati na suzvučni hrvatski apelativ *greben* i mi se u tome s njim slažemo iz više razloga:

— Ako bi se semantizam ‘greben’ eventualno odnosio na Kornat, kako nagađa Skok, treba odmah primijetiti da ni jedan površinom značajniji otok u to doba ne nosi hrvatsko ime⁶, pa se ono ne bi smjelo pretpostaviti ni za današnji Kornat.

— Vrlo je izvjesno, s obzirom na kopneno podrijetlo osnove leksema *grab/greb/grob* (ako je o tome riječ) da u tom trenutku ona nije bila u uporabi na Jadranu, osobito ne na otocima.

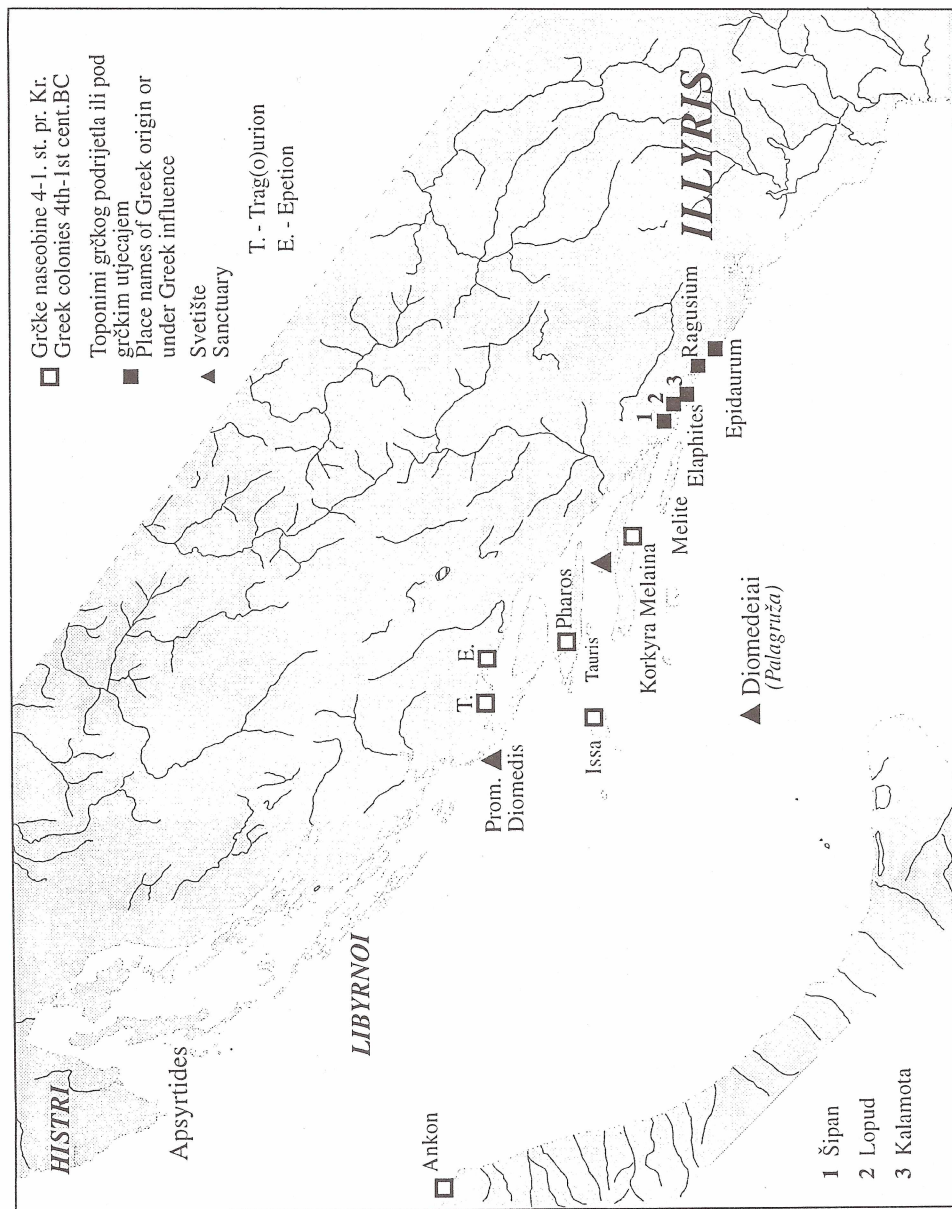
— Sâma geografska konfiguracija ‘greben’ slabo je potvrđena u toponimskim likovima, pa tako i u onima koji su potvrđeni u toponimiji zadarsko-šibenskog otočja.⁷ Pa kada je to i slučaj, referent je uvijek iznimno mali otok, te bi teško bilo povjerovati da bi se na konfiguraciju koju predstavlja semantizam ‘greben’, moglo odnositi carevo ime. U tom kontekstu se ne smije izgubiti iz vida činjenica da je Kornat drugi otok po veličini u vanjskom nizu.

⁴ S. Čače, 1999, str. 45–66.

⁵ A.R. Filipi, 1952, str. 29–37.

⁶ Današnje (hrvatsko) ime Dugog otoka je prevedenica. Otok je u prošlosti nosio razne romanske determinate: *Magna*, *Grossa*, *Longa*, a i hrvatski: *Veli*.

⁷ Koliko nam je poznato iz toponomastičkih istraživanja s terena, u suvremenoj toponimiji zadarskih i šibenskih otoka, ovaj se geografski termin javlja samo dvaput: za tri otočića u blizini Silbe – *Grebeni* te za jedan plitki poluotok s uvalom s jugozapadne strane Dugog otoka – *Greben*.

Karta Zadarskih otoka

Stoga bi metodološki bilo potpuno nepouzđano, iako nikada ne treba isključiti ni takvu mogućnost, da se u grafiji *trebena* traži hrvatski suzvučni oblik *greben*, a preko njega i identitet nekog otoka. Ako na temelju tako izvedena zaključka prihvatimo da ne znamo što je *trebena*, trebalo bi dati odgovor na pitanje što jest. No čini se da to neće biti nimalo lako.

5. Ako je interpretacija toponomastičkih sintagmi *Skirdakissa* i *Estiunez* pouzđana, tj. ako ovi jezični oblici zaista predstavljaju susjedne otoke, Škrdu i Pag s jedne strane, te Sestrunj i Iž s druge, onda se na isti način može pretpostaviti i da jezični oblik *Katautrebena* predstavlja dva susjedna otoka. Iz ovakve pretpostavke proizlaze sljedeće kombinacije:

5.1 Prvi dio sintagme, *Katan*, odnosi se samo na Pašman bez Ugljana (pretpostavka da se za plime ili s manjim prokopom prevlaka doživljavala kao prolaz, a time i Ugljan kao poseban otok). U tom slučaju *trebena* bi bio otok Ugljan. Međutim, u povijesnoj toponimiji otoka Ugljana ne nalazimo ni jedan oblik koji bi se mogao dovesti u bilo kakvu vezu s oblikom *trebena*.⁸ Suvremena toponimija još nije popisana. Ovu mogućnost umanjuje i činjenica da se oblik *Pašman* (u raznim varijantama) još u kasnom srednjem vijeku odnosio na oba otoka, te da sve do konca XIX. stoljeća stižu obavijesti da je današnji prolaz između dvaju otoka za oseke bio suh.⁹

5.2 Prvi dio sintagme, *Katan*, odnosi se zaista na oba današnja otoka, tj. Pašman i Ugljan. U takvom slučaju *trebena* je neki treći otok. Koji? Slijedimo li prostornu logiku dviju drugih sintagmi (*Skirdakisa* i *Estiunez*), to je neki susjedni otok. Susjedni otoci su:

5.2.1 VRGADA. Ova se mogućnost može bez teškoća otkloniti jer je Vrgada izrijekom i posebno spomenuta među naseljenim otocima (*Lumvrikaton*).

5.2.2 IŽ. S obzirom na to da se Iž spominje (ako je interpretacija točna, a to smo prihvatili kao hipotezu) i Iž treba isključiti iz razmatranja o mogućem susjednom otoku na koji bi se odnosio toponimski lik *trebena*.

5.2.3 RIVANJ. Ovaj je otok važan stoga što između njega i Ugljana vodi put kroz najvažniji zadarski izlaz na otvoreno more, to jest kroz *Maknare*. Treba uzeti u obzir, kod ovakvih raščlambi, da su prolazi iznimno važne strateške točke, pa i ako nisu izrijekom spomenuti u tekstu, mogu se uzeti kao referentna mjesta za spominjanje otoka između kojih su smješteni. O važnosti *Velog Ždrelca* (prolaza između Ugljana i Rivnja) u ono doba ne treba dvojiti, osobito kada se zna da *Mali*

⁸ E. Hilje, 1994, str. 49–76. P. Skok, 1950, str. 107, odbacuje takvu mogućnost. Čače (1999), također.

⁹ A. R. Filipi, 1952, str. 29–37.

Ždrelac (današnji prolaz između Pašmana i Ugljana) nije postojao. Sama činjenica da su im imena potvrđena od najranijih vremena dovoljno govori.¹⁰ Osim toga, u prilog strateškoj vrijednosti prolaza ide i činjenica da se upravo na ovom pomorskom putu, putu Zadar – Veli Ždrelac – otvoreno more, nalazi nekoliko posebno imenovanih prolaza od kojih svakako treba spomenuti *Maknare* (tal. *Sette bocche* i u hrv. prijevodu *Sedmovraće*) i *Žaplo*. Oblik *Žaplo* identificira čak dva prolaza: onaj između Malog i Velog Tuna i onaj između Škarde i Premude. Mada Skokovu etimološku interpretaciju za *Maknare* ne možemo u cjelosti prihvatiti,¹¹ oblik, pojam i stvarnost *žaplo* ne ostavljaju nas ni u kakvoj dvojbi: *διάπλοος* je ‘prolaz’, a točno je takva stvarnost i imenovana na terenu. Istina ne na onom mjestu koje nas najviše zanima, to jest, između Ugljana i Rivnja, no s obzirom na veliku fluktuaciju toponimskih likova (transfera iste forme na različite referente) ne treba odbaciti ni mogućnost da se i ovaj prolaz imenovao *Žaplo*. Rivanj i na formalnom planu najbolje odgovora drugom otoku iz sintagme zato što je riječ o imenu koje bi se u nekoj od mogućih raščlambi *Katautrebena* moglo dovesti u obličnu vezu s drugim dijelom sintagme. No u tom slučaju on ne bi glasio *trebeno* nego *reveno*.¹²

5.2.4. *ŽUT*. Sljedeći susjedni otok koji preostaje i čije se današnje ime ne može povezati ni s jednim Porfirogenetovim oblikom jest *Žut*. *Žut* je veliki otok, veći od svih spomenutih u Carevom tekstu, osim Kisse, Pyzuha i Katana (ako je Katan Ugljan + Pašman). Ime za *Žut* je vrlo staro i sigurno je da je u doba pisanja djela već postojalo. Naime, kartografske potvrde *Zonto* i *Zoto* i *Zut* (XVI. st.) pokazuju sve mijene kroz koje su prolazili samoglasnik i nazal u zatvorenom slogu. Skok dakle ima pravo kad postulira lat. pridjev **iunctus* kao polazište za izvođenje etimologije za ime otoka. O tome zašto se pisac nije poslužio starim imenom koje je u njegovo doba postojalo i o tome zašto je upotrijebio *trebeno* –

¹⁰ N. Jakšić, 1989a, str. 83–87; E. Hilje, 1994, str. 49–76.

¹¹ Riječ je o toponimskom liku koji čuva dalmatske karakteristike (velarni izgovor ispred /i/; Skok, 1950, 96; *machina* + *aria*), a to znači da je nastao prije vremena o kojemu je ovdje riječ. Treba međutim naglasiti da je Skokova etimološka interpretacija ovoga toponima samo djelomično točna. *Maknare* su, naime, toponim na kopnu (zapadni rt Sestrinja) čiji se sadržaj proširio i na more, tako da argumentacija o oštrom, kamenitom morskom dnu, kao motivacijskom impulsu, ne stoji. Vidi: Skračić, 1996, str. 235.

¹² Na ovo me razmišljanje potakao kolega Nikola Jakšić na čemu mu zahvaljujem. O ovom toponimu pisao je A. R. Filipi (1957, 485–488 i 1984, 111–154) i nedvosmisleno pokazao da je riječ o hidronimu koji se na zadarskim otocima javlja u bezbroj varijanti od kojih je jedna i *Rivanj* = lokva (tri potvrde). Gotovo svi oblici imaju osnovno *vrnj* ili *rvnj* u imenu (*Vrnj*, *Arvanj*, *Vrvanj*, *Prvanj*, *Rivanj*, *Ranjevo*, *Vranj*, *Varanj*, *Arnjevo*, *Aranj* i dr.). Može li se *-rebeno/reveno* dovesti u vezu s ovim potvrdama? Za uvjerljivost bi bili potrebni i “prelazni” oblici. U tom smislu, nedovljnom se čini jedina crkvena potvrda *Ripanio*. Suvremena toponimija Rivnja ne sadrži lika koji bi se mogao dovesti u vezu s oblikom (*t*)*rebeno*, L. Radulić, 1997, str. 67–81.

ako se ovaj oblik odnosi na Žut – teško je i nagađati. Činjenica je da u toponimiji Žuta nema toponimskog lika koji bi se mogao približiti obliku *trebena*.¹³

5.2.5. Bliže Pašmanu od Žuta smještena su tri mala otoka, sva tri vjerojatno s imenima iz razdoblja ranog imenovanja, u svakom slučaju neslavenska. To su *Sita*, *Šćitna* i *Gangaro*. To što su mali i ne mora biti argument za odbacivanje. Škrda nije bitno veća od Site, a ipak se spominje. Ni u njihovoj suvremenoj toponimiji nema imena koje bi se makar približno moglo dovesti u vezu s likom *trebena*.

6. No, što ako se *Katan* ne odnosi na Tkon i na sve ono što bi moglo stajati ispod ovoga imena? Postoje li razlozi da se u to posumnja? Može li se i sâm kriterij “susjednosti” dovesti u pitanje? Ova i još neka pitanja potiču na razmišljanje da je i u prvom i u drugom dijelu toponomastičke sintagme *Katautrebena* riječ o nekim potpuno drugim otocima, ili barem o otocima koje se do danas nije uzimalo u razmatranje.

Ako je to tako ili točnije kada bi to tako bilo, većinu dosadanih hipoteza i interpretacija treba napustiti i potražiti novo ishodište za razrješenje problema. To novo ishodište bi sada trebalo smjestiti na otoke vanjskog niza zadarskih otoka (neki su danas šibenski), to jest na Dugi otok, Katinu i Kornat.

7. Prvi pouzdani izvori za otok koji se danas zove Kornat donose dvije vrste potvrda. Jedna je ona koja kreće od imena crkve Svete Marije iz VI. stoljeća, (*Insula Sanctae Mariae*, 1354, 1361, 1364, 1417, 1456, 1459, 1466, 1468. i 1513. s različitim dopunama: *Tarde*, *Tarac*, *Tartussa*, *Toretta*¹⁴) na lokalitetu Tarac.¹⁵ Među svim tim imenima svakako je najzanimljiviji hrvatski oblik *Stomorin otoch* (1515) koji nam dokazuje, s obzirom na jezični postupak u adaptaciji oblika *sanctus* > *sut* > *st*, da je ime uspostavljeno vrlo rano, vjerojatno prije pisanja careva djela. Druga je skupina potvrda kartografska i polazi od semantizma ‘kruna’¹⁶ u različitim inačicama. Tvorbeni postupak od lat. *participa* prošlog na *-atus* potvrđen je u Kornatima u likovima nekolicine toponima: *Šipnate*, *Svršata*, *Lavernata* (stariji oblik za današnje *Levrnaka*), susjedna *Krknata*. Ni jedna od kartografskih potvrda za Kornat nije starija od XIV. stoljeća, međutim, jezična građa i promjene u obliku imena upućuju na raniji nastanak.

¹³ V. Skračić, 1987.

¹⁴ S. Antoljak, 1954, str. 109–114.

¹⁵ I. Petricoli, 1977, str. 717–725.

¹⁶ P. Skok (1950, str. 39 i 127) u traženju etimološkog razrješenja za Kornat polazi od *participa* prošlog lat. glagola *corrimare* ‘razdrobiti, razmrviti’, a mi od *participa* glagola *coronare* ‘kruniti, okruniti’, zbog, po nama, uvjerljivijih razloga koji dolaze iz same prirode referenta na koji se odnosi pojam *corona*. Vidi: V. Skračić, 1991, str. 21–28.

Začuđuje stoga zašto se tako velik otok, još k tome u vanjskom nizu, ne nalazi na Porfirogenetovu popisu ni jednim od svojih imena. To tim više što se na Kornatu, osim spomenute crkve, nalazi i bizantska utvrda. Lokacija u insulariju, do danas najbolje očuvane utvrde iz toga doba, ne ostavlja nikakve dvojbe o važnosti objekta. Moguće je da u trenutku kada djelo nastaje ili u trenutku na koje se odnosi suponirani popis, *Tureta* ne igra više nikakvu ulogu. Car uostalom govori o nenaseljenim otocima s pustim gradovima. Međutim, za *Turetu* se barem s pouzdanjem može utvrditi da je postojala, da je bila naseljena. Je li moguće da se nijedan od ponuđenih oblika u tekstu ne odnosi na Kornat, kada je strateški tako važan objekt podignut usred Kornatskog kanala?

Ova bi se teza dakle temeljila na pretpostavci da je Kornat pod ovim ili onim imenom, logikom svoje važnosti mogao biti spomenut. Unatoč činjenici da još nitko nije uspio utvrditi čvrst kriterij po kojemu su nabrojani zadarski otoci, ne može se ne primjetiti da je broj spomenutih otoka u vanjskom nizu nerazmjerno veći od broja spomenutih u unutarnjem. Točnije, izuzme li se Tkon (ako je uopće o njemu riječ u sintagmi *Katautrebena*), i nepoznato *trebena*, svi imenovani otoci su iz vanjskog niza¹⁷. To dalje znači da bi prvospomenuti referent (otok ili dva otoka) zapravo trebao biti Kornat, a za njim Katina + Dugi otok. Oni zajedno čine zid prema otvorenom moru duljine 70 km, i od neizmjerne su plovidbene i strateške važnosti.

8. Od kada je utvrđena neprijeporna formalnosadržajna veza između toponimskih likova *Pizuh* i *Čuh* s jedne strane i lokaliteta Crkvine na kojemu je *Pizuh* vjerojatno bio lociran (poluotok koji Telašćicu zatvara sa sjeveroistoka, na kojemu su još i toponimi *Čuška Duboka* i *Čušćica*), gotovo su svi povjesničari i lingvisti (Antoljak, Suić, Filipi, Finka...) utvrdili da *Pizuh* nije samo naselje (ma što to značilo) na Dugom otoku, nego i sâm Dugi otok. Čače, nakon svestrane analize, zaključuje da je riječ o iznimno važnom referentu s obzirom na lokaciju u akvatoriju, no uvjeren je, za razliku od ostalih istraživača, da se oblik *Pizuh* odnosi na naselje na Dugom otoku, a ne na otok sâm.¹⁸ Ipak, unatoč silnoj važnosti koju je *Pizuh* imao, nije se uspio sačuvati kao ime za čitav otok, čak ni za samo neko od naselja na otoku. Iz svega jasno proizlazi ono što i sam car konstatira, to jest da su gradovi pusti. Novi nastanjivači su, da tako kažemo, prezreli staru lokaciju, a za svoj boravak izabrali novu ili više njih.¹⁹

¹⁷ Treba voditi računa i o tome da sve karte i portulani od XIV. st dalje također navode isključivo imena otoka vanjskoga niza, a tu su tradiciju očito preuzeli od starijih kartografa.

¹⁸ S. Čače, 1999, str. 50–51

¹⁹ Danas Dugi otok ima jedanaest naselja. No, ne može ostati neprimjećenim, u kontekstu ove rasprave, da ni jedno naselje nije uspjelo nametnuti svoje ime čitavom otoku, ni to, da je današnje ime Dugog otoka ustvari prevedenica aloglotskog oblika. Jedinствен slučaj na Jadranu kada je riječ o velikim i naseljenim otocima. Teoretski je moguće da je proces tekao u drugom smjeru, to jest da

Na ovom bi mjestu trebalo ipak reći da se preko činjenice o napuštenosti gradova na otocima ne bi smjelo tek tako prijeći. Očito je da car navodi, iako puste, one gradove koji u jednom trenutku to nisu bili, a to je (prethodna naseljenost) u onomastičkom smislu najjači argument za njihovu poznatost.²⁰ Car dakle spominje one otoke koji su imali gradove. Nekonzistentnost popisa, ako je o tome riječ a vjerojatno nije, proizlazi iz nedovoljnog poznavanja činjenica. Potpuna arheološka istraženost otokâ koji su spomenuti u tekstu i onih za koje nismo sigurni da su spomenuti a mogli su biti, iznijela bi sigurno na vidjelo nove spoznaje.

9. Danas su između Dugog otoka i Kornata dva prolaza: Mala Proversa dijeli Dugi otok od Katine, a Vela Proversa Katinu od Kornata. Katina je u sredini. U potpunosti se slažemo s Čačom kada kaže da su sva tri otoka, s obzirom na razinu mora, u trenutku na koji se odnosi tekst, funkcionirala kao jedna cjelina. Za Velu Proversu Čače smatra da je bila vrlo plitak prolaz koji se mogao dobro kontrolirati, a Mala da nije postojala. Čini se da dosadnji pokušaji interpretacije čudnog Porfirogenetova lika nisu uzimali u obzir sustav Proverse i unutar njega činjenicu da se otok između dva današnja prolaza, Male i Vele Proverse, ipak zove *Katina*.

Sâm jezični oblik imena *Katina* ne ostavlja nikave dvojbe o svom semantizmu: to je jedna od karika u lancu, a lanac je Dugi otok + Katina + Kornat. No osim po svom "sadržaju", ovo se ime predstavlja vrlo zanimljivim i na strogo jezičnom planu. Ono, naime, do danas čuva intervokalni dentalni okluziv što je jedna od bitnih karakteristika dalmatskog, a što ne bi trebalo ostavljati sumnje u vrijeme nastanka toponimskog lika. Može se pretpostaviti dakle da je lik iz vremena kada je nastao popis. No, lik toponima sa stajališta datacije nije bez problema. Naime, protoničko /a/ nije prešlo u /o/ kako je to redovito slučaju u toponimskim likovima iz toga doba (*Salona* : *Solin*, *Tragurion* : *Trogir*, *Palatiu* : *Polača*...) pa iz toga Tekavčić²¹ zaključuje da je riječ posuđena naknadno, ali ne nagađa ni kada ni odakle. Ovdje se samo može konstatirati da čitav jezični prostor oko Katine poznaje jedino oblik sa /a/ (tal: *catena*, krčkoromanski: *kataine*, novogrčki: *katena*), pa je oblik mogao doći iz bilo kojeg od ovih idioma. Osim u toponimskim likovima na Pagu i na Kornatima, *katinu* nalazimo i u leksiku drvene brodogradnje lokalnih, više sjevernih, manje južnih, krajeva, gdje označava

---

je neki od danas nerazjašnjenih toponimskih likova (*Telašćica*, *Magrovica*, *Omiš*, *Arnjevo polje*, *Sale*...) u početku predstavljao ime čitava otoka, ali iz razloga koje još treba protumačiti, nije preživio u toj funkciji.

²⁰ Iako je banalno konstatirati da je najprije morao postojati otok da bi se na njemu konstituiralo naselje, najčešće se prvi spomen naseljenih otoka podudara s prvim spomenom imena naselja na njemu, pa naizgled nije jasno je li otok dao ime naselju ili naselje otoku. Samo pet naseljenih jadranskih otoka nema u svom imenu ni jedno od imena naselja na njima. Jedan od njih je Dugi otok.

²¹ P. Tekavčić, 1976, str. 45.

sponju ili sponje koje nose palubu broda. Obje su jezične mogućnosti otvorene: prva, oblik je stariji od Porfirogenetova popisa i Katan može biti otok koji spaja otoke Dugi i Kornat. Druga, oblik je mlađi od popisa i ne može se upotrijebiti u ovoj interpretaciji. Katan je dakle Tkon i rasprava je završena.

10. No radi cjelovitosti opisa pokušajmo simulirati prvu mogućnost: lik top-nima je iz Porfirogenetova vremena. U tom trenutku je stanje na terenu otprilike ovakvo: prolaz Vela Proversa (između Katine i Kornata) postoji i dubok je cca 1,20 m. Podoban je dakle za (opreznu) plovidbu i s manjim brodovima. Današnja Mala Proversa je prevlaka koja spaja otok Katinu i Dugi otok. Samo je djelomično potopljena za velikih plima, no tolika dubina mora ne dopušta nikakvu vrstu plovidbe. Znači, Dugi otok i Kornat su razdvojeni samo jednim prolazom – Velom Proversom. S obzirom na to da je prevlaka Katina-Dugi otok na samoj razini mora, a ponekad i preplavljena, postoje elementi za motivacijski impuls ‘karika u lancu’, to jest ‘katina’ u današnjem imenu otoka. Koje se mogućnosti otvaraju u interpretaciji?

1. *Katan* je Katina, *trebeno* je Kornat, a *Pizuh* Dugi otok
2. *Katan* su Dugi otok i Katina zajedno, *trebeno* je Kornat, a *Pizuh* naselje na Katanu.
3. *Katan* je Kornat, *trebeno* je Dugi otok i Katina, *Pizuh* je naselje na Dugom otoku.

Slabost prve pretpostavke je što bi u slučaju da je ona točna, do nas doprlo ime najmanjeg otoka u lancu, a to se protivi toponomastičkoj logici. Tu slabost, međutim kompenzira činjenica da uz obalu ovoga malog otoka teče najvažniji prolaz između zatvorenog i otvorenoga mora zadarskog akvatorija, a takva se mjesta teško prepuštaju zaboravu. Ne propušta ih se spomenuti ni na plovidbenim kartama, kada takve postoje.

Budući da oblik *trebeno* možemo pripisati bilo kojem otoku, jer za sada, nakon što smo odbacili vezu *trebeno* – *greben*, ne postoji nikava naznaka s kojim bi se postojećim imenom (ili nekim u prošlosti) ovaj oblik mogao povezati, preostale dvije pretpostavke (druga i treća) su više-manje jednako vjerojatne. Stanovita bi se prednost mogla dati drugoj s obzirom na činjenicu da je jedan od referenata – današnji otok Katina – možda očuvao obličnu vezu s Porfirogenetovim *Katanom*.

S druge pak strane, radije bismo stanovitu prednost dali trećoj pretpostavci, prema kojoj bi Katina i Kornat bili *Katan*, *trebeno* Dugi otok, a *Pizuh* naselje na Dugom otoku. Slabost ove pretpostavke je u tome što je Katina i tada postojećim prolazom (danas Vela Proversa) bila odijeljena od Kornata, a nije od Dugog otoka. No, iskustvo pokazuje, osobito u Kornatima, da ne postoji previše zapreka u tome da dođe do transfera forme, to jest da se ime jednog otoka prenese na ime

drugog. U ovom slučaju s Katine na Kornat. Kornati vrve takvim primjerima, tako da ni danas nije moguće s pouzdanjem utvrditi identitet svih otoka za sve sudionike.²² Zahvaljujući kartografima, predaji, slaboj stabilnosti imena u zonama udaljenim od središta toponomastičke iradijacije, takvi su transferi forme vrlo česti u Kornatima. Ono zbog čega bismo dali prednost ovoj pretpostavci jest to što je na otoku Kornatu, nedaleko od Proverse, na istaknutom mjestu postojala utvrda, vjerojatno u to doba već napuštena (erēmókastron) za koju je prema našem mišljenju car mogao znati, pa tako i spomenuti ime otoka na kojemu se ona nalazila.²³

Ovakva interpretacija Porfirogenetovih imena “uvodi malo više reda” u raspored nabiranja, neku vrst načela jugoistočnosti: *Katan* (Kornat), pa *trebena* (Katina+Dugi otok), pa *Pizuh* (naselje na JI starni Dugog otoka), pa *Selbo* (Silba), itd.

11. Postoji, međutim, jedno teže pitanje koje ostaje bez odgovora. Pretpostavka da bi se oblik *Katan* odnosio na neki od tri otoka u nizu Dugi otok – Katina – Kornat (ili na više njih) dovodi u pitanje postojanje spomena na Ugljan i Pašman. Ako se pak rukovodimo načelom da najvažniji otoci najpostojanije čuvaju stara imena i da se očekuje da će biti označeni imenom ma kakvo ono bilo, dovodimo u pitanje čitavo razmatranje o Katini kao polazištu za razrješenje nevjerojatne Porfirogenetove sintagme. No, u situaciji u kojoj se ne može prodrjeti u kriterije popisa, ni takvu mogućnost ne treba u potpunosti odbaciti. Kakvi bi se argumenti mogli ponuditi za ispuštanje spomena na ova dva velika i Zadru bliska otoka?

Prvi bi razlog mogao biti već spomenuta činjenica da se na popisu nalaze otoci vanjskog niza. Vrgada jest u unutarnjem nizu, ali je ona spomenuta među naseljenim otocima, zajedno s Krkom, Rabom i Osorom.

Drugi bi se temeljio na tome da je tadanji otok (danas dva) dio zadarskog agera, dio zadarskog distrikta, i da se kao takav ne doživljava izdvojenim, osobito u dokumentima pravne naravi.²⁴

²² B. Jurišić, 1964, V. Skračić, 1985. i 1995.

²³ Dopuštamo da se ovakva argumentacija može lako pobijati. Na jugoistočnim rtovima Žirja (Stupica) i Pašmana, postojale su utvrde (refugiji) iz istog razdoblja veće od kornatske Turete, pa ovi otoci, barem se to za Žirje može s pouzdanjem ustvrditi, ipak nisu spomenuti u carevu popisu. No, kada je riječ o Pašmanu, ne bi trebalo gubiti iz vida činjenicu da je postojala tako važna građevina (Pustograd) u kasnoj antici, na tako važnom pomorskom putu. Očito je da je oblik Pustograd recentna tvorba i da se u to doba nije tako zvao.

²⁴ N. Jakšić, 1989b, str. 84, izrijekom kaže: »U biogradskim se dokumentima [iz XI. i XII. st. op. V.S.] kod nabiranja pašmanskih toponima propušta istaći da su na otoku. Tako je crkva svetih Kuzme i Damjana u Tkonu u dokumentu locirana na Oštro brdo nedaleko Biograda. U drugom primjeru, kod nabiranja posjeda benediktinskog samostana svetog Ivana Evanđeliste, nabrajaju se i pašmanski i kopneni toponimi bez ikakva upozorenje da su neki od njih na otoku«.

U spisima zadarskih bilježnika, nekoliko stoljeća kasnije, bilježnici, vjerojatno prema ranije uspostavljenoj tradiciji, rijetko izriječkom spominju otoke (kao zemljopisne cjeline), a oblikom *insula* označavaju naselja na otocima. Pojam ima otprilike istu vrijednost kao *villa* ili *vas* u zaleđu (npr: *Insula Sale*, *Insula vallis S. Stefani*, *Insula Amizani*, *Insula Dragove*, *Insula Bosauae*, itd.). Za otok Ugljan se koristi *Insula Sancti Michaeli*, a *Insula Ghiglani* i varijante za mjesto Ugljan na otoku Svetoga Mihovila. Spominju se još: *insula Cali*, *insula Cucilice*, *insula S. Fumie*, *insula Lucorani*... Što se Pašmana tiče, očito je da se u početku *insula Pischimani* i varijante odnose na današnje selo Pašman ili Puntu Pašmana, a poslije je svako mjesto svoj "otok": *Insula Bagni*, *Insula Sdrelac*, *Insula Dobropoliana*, itd.

12. Postoji li na koncu nešto što je zajedničko ovim (današnjim) nizovima otoka: Pašman + Ugljan + Rivanj, odnosno: Kornat + Katina + Dugi otok? Svakako, u trenutku pisanja djela svaki od njih se sastojao od samo dvije geografske cjeline, unutarnji: Pašman + Ugljan i Rivanj, a vanjski: Katina + Dugi otok i Kornat. Prolazi koji su ih razdvajali Veli Ždrelac i Proversa, te oni koji su vodili prema zapadnim izlazima na otvoreno more (Maknare i Žaplo) nose svi, osim Ždrelca, vrlo stara neslavenska imena. To svjedoči o njihovoj rano imenovanju, kako smo to već pokazali. Uostalom, i mjesto na kojem se danas nalazi Veli Ždrelac nosi u dokumentima srednjega vijeka vrlo zanimljivo romansko ime. Ono bi danas značilo 'jaram' i prevedenica je latinskog toponimskog lika *iugum*, potvrđenog u ovim različitim grafijama.²⁵ U tom kontekstu mogla bi se dovesti u pitanje nedovoljno uvjerljiva Suićeva etimologija za Pizuh (*apidion* = vrsta kruške)²⁶ i osobito njezina argumentacija, kako je pokazao Čače.²⁷ Možda današnji toponimski lik *Čuh* i izvedenice od starijeg *Pizuh*, kriju neku drugu, situaciji primjereniju, stvarnost? Možda onu istu ili njoj blisku, koju opisuje toponimski lik *iugum* u svojim realizacijama?

No ostavimo li po strani etimološka pitanja, čije bi rješenje bez sumnje bilo od pomoći, valja konstatirati da su dvije situacije u odnosu na Zadar, odakle su tekli najvažniji imenodavni impulsi, gotovo identične. Dva otočna zida je trebalo proploviti da bi se došlo do otvorenog mora. Ako je oblik *Katautrebena* zaista sintagma koja se odnosi na najmanje dva otoka, onda ta dva otoka mogu ravnopravno biti Ugljan i Pašman zajedno + Rivanj, odnosno Dugi otok i Katina zajedno + Kornat. Ako na kraju još ustanovimo da nismo odgovorili ni na pitanje što je *trebena*, valja nažalost konstatirati da se nismo značajno pomakli od točke s koje smo krenuli.

²⁵ N. Jakšić, 1989a, i E. Hilje, 1994. navode ove potvrde: *Cocho*, *Çochum*, *Zocho*, *Iugum*, *Iocus*, *Ioco*, *ochum*, *Jachum*, *Zocho*, *Zogum*, *Zogo*, dopunjene oznakama *magnum* i var. ako je riječ o Velom Ždrelcu i *parvum* i var. ako je riječ o Malom.

²⁶ Suić, M., 1955, str. 15–40.

²⁷ Čače, S., 1999, str. 50.

LITERATURA

- Antoljak, S. 1954. Tri priloga za proučavanje historije, topografije i toponomastike zadarskih otoka i okoline Zadra, a) Kornat, *Radovi IJAZU*, I, Zagreb, 109–114
- Čače, S. 1992. Prilozi topografiji i toponimiji istočnojadranskog otočja od antike do srednjeg vijeka. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 33–51
- Čače, S. 1999. Zadarsko otočje u Konstantina Porfirogeneta: filološke, toponomastičke i povijesne opaske. *Folia onomastica Croatica*, VIII, Zagreb, 45–66
- Filipi, A-R. 1952. Zašto Porfirogenet ne spominje otok Ugljan. *Zadarska revija*, Zadar, 3, 29–37
- Filipi, A-R. 1957. O postanku imena Rivanj. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, Zagreb, 485–488
- Filipi, A-R. 1984. Hidronimija zadarskih otoka, *Onomastica Jugoslavica*, XI, Zagreb, 111–154
- Finka, B. 1969. Pizych na otoku Žirju. *Onomastica Jugoslavica*, I, Ljubljana, 57–61
- Finka, B.–Šojat, A. 1973–74. Obalna toponimija zadarsko-šibenskog kopna i šibenskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, III–IV, Zagreb, 37–65 + 6 karata
- Hilje, E. 1994. Prilog povijesnoj topografiji zadarskog otočja, *Folia onomastica Croatica*, III, Zagreb, 49–76
- Jakić–Cestarić, V. 1987. Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XII. stoljeća. *Otok Pašman kroz vjekove i danas*, Zadar, 129–160
- Jakšić, N. 1989a. Hrvatski toponim Ždrelec i njegova romanska semantička paralela u jadranskoj toponimiji srednjega vijeka. *Čakavska rič*, 1, Split, 1989, 83–87
- Jakšić, N. 1989b. Prilozi povijesnoj topografiji otoka Ugljana. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 28 (15), Zadar, 83–102
- Jurišić, B. 1956. *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja*, Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, sv. III, Zagreb
- Jurišić, B. 1964. Iz primorske toponimike zadarskog i šibenskog kraja. *Pomorski zbornik*, II, Zadar, 985–1011. + dvije karte
- Katičić, R. 1974. Liburnski otoci kod antičkih pisaca. U: *Zadarsko otočje*, Zadar, 35–47
- Kozličić, M. 1990. *Historijska geografija istočnog Jadrana*, Književni krug, Split
- Kozličić, M. 1995. *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, AGM, Zagreb
- Kulušić, S. 1965. Kornatska otočna skupina. *Geografski glasnik*, XXVII, Zagreb, 215–245
- Petricioli, I. 1970. “Toreta” na otoku Kornatu. *Adriatica prahistorica et antiqua*, Zagreb, 717–725
- Radulić, L. 1997. Toponomastika otoka Rivnja. *Zadarska smotra*, 46/4–6, 67–81
- Skok, P. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. JAZU, Zagreb
- Skračić, V. 1985. Neke značajke kornatske toponimije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24 (14), Zadar, 39–49
- Skračić, V. 1987. Toponimija kornatskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, XII, Zagreb, 17–218 + dvije karte

- Skračić, V. 1991. Reambulacija Skokovih toponima na otocima sjeverne Dalmacije. *Onomastica Jugoslavica*, XIV, Zagreb, 21–28
- Skračić, V. 1995. Toponomastička građa – osnova za definiranje statusa nastanjenosti Kornatskih otoka. *Kornati, prirodna podloga, zaštita, društveno i gospodarsko valoriziranje*, Zbornik radova, HED, Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Nacionalni park Kornati, Murter, Tisno, Kornati, Šibenik, 1995; 497–509
- Skračić, V. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Književni krug Split i Matica hrvatska Zadar
- Suić, M. 1955. Pizych na Dugom otoku. *Starohrvatska prosvjeta* III ser, 4, Zagreb, 15–40
- Suić, M. 1974. Zadarski otoci u antici. U: *Zadarsko otočje – Zbornik*, Narodni muzej Zadra, 47–65
- Suić, M. 1991. Tkon – Pašman – Kraj – Kotor i Aserija. *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU*, XXXIII, Zadar, 5–15
- Uglešić, A. 1993. Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 151–176

Quels noms d'îles cache la forme *Katautrebena* de Porphyrogénète?

Résumé

Le syntagme *Katautrebena* de Porphyrogénète désigne-t-il une ou deux îles? La majorité des linguistes et des historiens considère que sa première partie *Katau/Katan* se rapporte à Tkon, autrefois le nom de la localité et de l'île de Pašman. Puisque au moment où Porphyrogénète rédige son ouvrage (Xe s.) Pašman et Ugljan font une seule île, la forme identifie l'île d'Ugljan aussi. La deuxième partie du syntagme – *trebena* – est toujours resté sans attribution sérieuse. L' auteur cherche, lui-aussi, à répondre à cette question en analysant la situation géographique et en prenant en considération les résultats de chercheurs précédents, notamment ceux de S. Čače (1999). Après une analyse exhaustive, il constate qu'aucune épreuve d'identification, faite jusqu'à présent, ne tenaient compte de l'île de *Katina* dans l'archipel de Kornati, située entre Dugi otok et Kornat, et qui par sa forme et son contenu peut être rapprochée à *Katan* de Porphyrogénète.

Ključne riječi: *Katautrebena*, *Katan*, *Katina*, *trebena*, Kornat, Pizuh, Dugi otok, Ugljan, Pašman, Rivanj, Proversa, prolaz, prevlaka, otok

Key words: *Katautrebena*, *Katan*, *Katina*, *trebena*, Kornat, Pizuh, Dugi otok, Ugljan, Pašman, Rivanj, Proversa, passage, isthmus, island